

הרהורים על תכלית האדם

גדולי הוגי הדיעות שבכל התקופות עמדו על בעיית מהותו ותכליתו של בחיר הנבראים – האדם. במאמרנו להלן לא נתכוונו אלא לתמצת חלק מדבריהם של חלק מהוגי הדיעות בנושא*.

לכל נברא בעולמנו יש תכלית המיוחדת לו, ומוכן שאף לבחיר הנבראים – האדם, תכלית המיוחדת לו. כך כותב הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשניות:

"דע כי הקדמונים חקרו חקירה נפלאה כפי ידיעתם וטוב שכלם והתאמת אצלם שכל נמצא מוכרח להיות לו תכלית שלמענה היתה מציאותו, כי אין שום דבר שמציאותו לבטלה. וכאשר התאמתה אצלם הנקודה הכללית הזאת נגשו לפרטי כל המציאות לדעת תכלית כל מין ומין, וראו שכל נמצא מלאכותי מטרתו ידועה, ואין צורך לכך חקירה, כי אין האומן עושה כלי אלא אחרי שנצטיירה כמחשבתו תכליתו... אבל מה שהמציאה אותו האומנות האלוקית והחכמה הטבעית כגון מיני הפירות ומיני העשבים ומיני המתכות ומיני האבנים ומיני בעלי החיים, יש מהם שאפשר להשיג תכליתו בחקירה מועטת ויש שתכליתו נישגת בחקירה מרובה, ויש שתכליתו עמוקה ונסתרת עד שלא תיוודע כלל זולתי אם נודעה בחזון או בידיעת הנסתרות, אבל בחקירה מדעית אין הדבר אפשרי..."

מבין אותן המציאויות, שאותן המציאה החכמה האלוקית, נמצא האדם. כותב על כך ר' יוסף אלבו בספר העיקרים, מאמר שלישי פרק ב':

"והיה האדם מכלל הנמצאות הטבעיות והיותר נכבד נשלם היצירה מהם... ראוי אם כן שיימצא לו תכלית מיוחדת..."

כיצד תימצא תכלית זו? הוגי הדיעות שנביא להלן (רס"ג, רבנו בחיי, ריה"ל, רמב"ם ור"י אלבו) קובעים את תכליתו של האדם על-פי מעשיו ועל-פי תבניתו הרוחנית והגשמית ויחסי הגומלין ביניהם.

רב סעדיה גאון בספרו אמונות ודעות¹

על נפש האדם כותב רס"ג:

"אינה פועלת אלא על ידי הגוף לפי שפעולת כל נברא זקוקה לכלים מסוימים וכאשר מתחברת הנפש לגוף נראה לה שלשה כוחות; כח ההבחנה, כח התאווה וכח הכעס, לפיכך קראתה לשונינו בשלשה שמות נפש, רוח ונשמה..."

פעולות הנפש באות אפוא לידי ביטוי רק על ידי הגוף, מכאן שתכלית האדם אחת היא, הן לגוף והן לנפש. כל מעשיו של האדם משפיעים על נפשו, "הודיענו אלוקינו יתרום ויתהדר כי פעולות משמעת בני האדם לפניו כאשר מתרבים נקראים זכויות ומרדיהם אם

* המאמר הינו חלק מעבודה בנושא "חובתנו בעולמנו", שנכתבה במסגרת הקורס במחשבת ישראל בהדרכתו של הרב ד' שחור.

(1) רבינו סעדיה גאון נולד בשנת ד'תרמ"ב במצרים, עבר לבבל והגיע לכהונה הרמה במערכת יהדות בבל – ראש ישיבת סורא. רב סעדיה גאון נפטר בשנת ד'תש"ב. ספרו "אמונות ודעות" נחשב לספר השיטתי הראשון במחשבה היהודית, ובשל ספרו זה נחשב רס"ג למייסדה של המחשבה היהודית השיטתית.

נתרבו נקראים חובות... (מתוך מאמר ששי, כא ב'), לכולם אפוא השפעה על נפש האדם. כשם שאין ההדיוט יודע להבדיל בין היהלום לבין האזמרגד, ובין אסטמה לבין בצקת ריאות, ורק המומחה בדבר יוכל להבחין בכך, כך אין אנו מסוגלים להבחין בין השפעת הזכויות על הנפש לטובה לבין השפעה העוונות על הנפש לרעה. "כי מומי הנפשות כגון העוונות והחטאים ואע"פ שאינם גלויים לבני האדם מפני שאין חושם מרגיש בהם הרי הם גלויים לעושים כי הוא יצום ובראם... לכן אמרתי כמה נפלא דבר זה שהאדם אוכל שני מאכלים מותר ואסור וימצא שניהם זנים אותו... ויחשוב שהם דבר אחד והמבחין מבחין במה שמרשימין בנפש... (שם).

ומה ייעשה עם כל מעשינו, הזכויות והחובות? "...וכן הודיענו שכל זמן שאנחנו חיים בעולם העשיה זכורים לפניו מעשיו של כל אחד וכבר הועיד את הגמול עליהם לעולם הבא שהוא עולם הגמול" (מתוך מאמר חמישי א').

תכליתו של האדם אפוא, לזכך את נפשו ע"י קיום המצוות וההרחקה מהעברות, ויזכה לגמול בעולם הגמול. הגמול המובטח הוא הן לגוף והן לנפש, כיון ששניהם טרחו בהשגת התכלית לפיכך גם העולם הבא הוא עולם לגוף ולנפש.

"...ואותו עולם יבראהו כאשר ישלם כל מספר בני האדם אשר גזרה חכמתו לברוא אותם. שם יגמול לכל כפי מעשיהם... ועם זאת לא מנע מעבדיו מעולם הזה מקצת שכר על הטובות, ועונש על החטאים דבר שיהא סימן ודוגמא לכלל הנצור לעת התקבצות מעשי בני האדם..." (שם).

ניתן לסכם את דעתו של רס"ג בכך, שתכליתו של האדם היא שמירה על הנפש האלוקית וזיכוכה. זאת ייעשה על ידי קיום מצוות. המשמר את נפשו מזוככת יקבל על כך גמול בעולם הבא. רס"ג ייחודי בתפיסתו את צורתו של העולם הבא, דבר הנובע מגישתו לתכלית המשותפת, הן לגוף והן לנפש. (אך אין מענייננו עתה לפרט תפיסתו זו).

רבינו בחיי אבן פקודה בספרו חובות הלבבות²

ר' בחיי סובר, כי האדם מחולק לשני חלקים לגוף ולנפש, "...ושניהם טובה מאת ה' לנו. האחד גלוי והאחד צפון, לפיכך חובה עלינו מחמתם לה' יתעלה עבודה גלויה וצפונה. הגלויה הם מצוות האיברים כגון, התפילה והצום והצדקה ולימוד ספר תורת ה' והפצתו ועשיית דברים שעשייתם על ידי חושי האדם הגלויים, אבל העבודה הפנימית הם חובות הלבבות כגון, יחוד ה' בלב והאמונה בו ובתורתו... וכל הדומה לכך ממה שנעשה בדעה ובמצפון בלי איברי הגוף החיצונים שבנו" (מתוך ההקדמה לספר).

מכאן שתכליתו של האדם היא קיום המצוות: מצוות המיוחדות לגוף ומצוות המיוחדות לנפש. המצוות שהן חובות הלבבות הן המצוות הדומיננטיות והן החשובות שבין המצוות. הסיבות לכך הן שתיים: הראשונה, כי גם חובות האיברים תלויות בהם, "...חובות האיברים לא יהיו לנו בשלמות כי אם ברצות ליבנו את עשייתם ובחפץ נפשנו לפעולתם, ואם נדמה כי ליבותינו אין עליהם מצוה לבחור עבודת ה', תסתלק מעל איברינו חובת מצוותם לפי שלא תיתכן להם עשייה בשלמות ללא חפץ נפשתינו לכך..." (שם). והשניה, כי חובות הלבבות אינן מוגבלות במקום ובזמן, בעוד שמצוות הקשורות

² רבנו בחיי בן יוסף בן פקודה הדיין. לא ידועים לנו פרטים ברורים על חייו. משערים, כי חיבר את ספרו "חובות הלבבות" בערך בשנת ד'ת"ת (1040). הספר הוא מן המפורסמים והנפוצים ביותר בתולדות המחשבה היהודית ומשמש כספר לימוד ועיון, ומהווה מקור השפעה בכל הזרמים המחשבתיים מאז חיבורו ועד ימינו.

לאיברים תלויות הן. "...וכאשר נתברר לי חיוב תורת המצפון מן המושכל והכתוב והמסור, אמרתי, ושם סוג זה מן המצוות אינו חובה עלינו בכל זמן ובכל מקום... וכאשר עיינתי בהם ראיתי שהם חובה עלינו תמיד כל ימי חיינו אין הפסק בהם..." (שם).

החיוב לשמירת מצוות התורה מוטל על האדם על פי השכל והתבונה להשיב טובה לקונו אשר מיטיב לו במשך כל ימיו. בכוח מצוות התורה לנתק את הנפש, אשר נוטה היא ללכת אחרי התאוות המושכות אותה מתכליתה, "אל העבודה שהאדם חייב בה מדרך התוכחה השכלית אשר היא תכלית המטרה המכוונת בו בבריאת המין האנושי בעולם הזה" (השער השלישי, פרק ב').

רבי יהודה הלוי בספרו הכוזרי³

ייעודו של האדם הוא **דבקות בה'**, כפי שכותב ריה"ל במאמר ראשון, ק"ט: "**יעודנו הם כי נדבק בענין האלוקי על ידי הנבואה וכל הקרוב לה, וכי יתחבר הענין האלוקי בנו...**". וכיצד יתחבר באדם הענין האלוקי? עליו לקיים את מצוות התורה, ובכך יערוך את הסדר הדרוש לשכינה לשכון בו. התורה היא הסדר, "וכאשר יפרע הסדר יפרד השכל ממנו... הענין האלוקי גומל טוב לכל ורוצה בטוב לכל ובהיות אחד הדברים מסודר ומוכן לקבל את הנהגתו אין הענין האלוקי מונע ממנו ואינו פוסק מהשפיע עליו אור וחכמה ודעת, אך בהפסד הסדר הנכון אין הדבר ההוא מקבל את האור והוא עצמו הולך לאיבוד" (שם, מאמר שני).

קיימת אפוא חשיבות עצומה לשמירה והקפדה על מצוה קלה כחמורה, כי כל מצוה תורמת לעריכת הסדר הדרוש לקבלת ההארה האלוקית. "כל אלה ניתנו במפורש מאת האלוק למען לא יחסר מהם דבר קטן שעל ידי כך יפסד הכל, הלא גם ההוויות הטבעיות שיסוד הרכבתם ביחסים דקים מן הדקים ושלדקותם לא תשיג המחשבה – אילו נתקלקלו יחסי אחת מהם קלקול כלשהו הייתה ההווה היא מתבטלת, והיה הצמח ההוא כלה או נעדר... ואין לנו לסמוך בזה כי אם על דברי התורה ועל מה שמסרו לנו חכמינו, הכל כדבר האלוק אל משה... כי בעבודת האלוק אין מקום לא להשערה ולא להקש שכלי ולא לשיקול דעת, כי אילו היה הדבר כך, היה מה שהגיעו אילו הפילוסופים בחכמתם ושכלם כפלים כמה שהגיעו אליו בני ישראל" (שם, מאמר ראשון, צ"ט).

קיום מצוות ה' הוא תכלית האדם, ועיי"כ יזכה לנחול בטוב ה'. קיום המצוות אינו תלוי בהבנה השכלית ובהכרת הבורא, כפי שמצאנו אצל קודמיו, רס"ג ורבינו בחיי. ריה"ל טוען, כי מטרת קיום המצוות המוטלת על האדם כיעוד, היא **דבקות בה' על ידי הנבואה**.

רבי משה בן מימון בספריו, פירוש המשניות, היד החזקה ומורה נבוכים⁴

הרמב"ם רואה באדם שלושה מרכיבים: **הגוף, הרוח והנשמה**. הגוף והנשמה משותפים הן לאדם והן לשאר היצורים החיים, ולכן אין לחפש בהם את תכליתו המיוחדת של האדם, ואילו הנפש היא ייחודו של האדם – "וכאשר יחד האדם בענין מופלא מאוד שבו מה שאין בשום דבר בכל המציאות מתחת גלגל הירח והיא **ההשגה**

³ רבי יהודה הלוי נולד בשנת ד'תתל"ה. בשנת ד'תת"ק עזב את ארץ מולדתו, ספרד, ועלה לארץ ישראל. הוא הגיע למצרים ושהה שם תקופה קצרה, וכנראה גם נפטר בה. חיבורו העיוני "הכוזרי" הוא אחד מספרי היסוד במחשבה היהודית.

⁴ נולד בשנת ד'תתצ"ה ונפטר בשנת ד'תתקס"ה, עסק בכל ענפי המדע והגיע להישגים נפלאים, אך עיקר מעייניו היו נתונים לתורה, וכפי עדותו היו כל החכמות "טבחות ורקחות" לה.

השכלית (מורה נבוכים, חלק א', פרק א'). הנפש היא חלק אלוך ממעל, ואינה חלק לא מן הגוף ולא מן הנשמה, "אין צורת הנפש הזאת מחוברת מן היסודות כדי שתפרד להם ואינה מכוח הנשמה עד שתהא צריכה לנשמה, כמו שהנשמה צריכה לגוף אלא מאת ה' מן השמים היא. לפיכך שיפרד הגולם שהוא מחובר מן היסודות ותאבד הנשמה מפני שאינה מצויה אלא עם הגוף וצריכה לגוף בכל מעשיה לא תכרת הצורה הזאת..." (הלכות יסודי התורה, פרק ד', ח-ט).

מכאן, שהנפש היא הנשארת לאחר המוות, והיא תוכל לקבל את הגמול הראוי לאדם. כיון שהיא יתרונו על פני כל החי היא גם תכליתו בעולמו, כי לא תיתכן תכלית במעשיו האחרים של האדם, כפי שמציין הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות: "חקרו כל פעולותיו אחת אחת כדי לדעת מה תכליתו מכל הפעולות האלה ומצאו שתכליתו פעולה אחת בלבד ושאר פעולותיו אינם אלא להמשכת קיומו, כדי שתושלם בו אותה הפעולה היחודית והיא השגת המושכלות וידעת האמיתיות על בורים". **השגת המושכלות היא אפוא תכליתו של האדם**, "והגדול שבמושכלות היא השגת אחדות הבורא יתעלה וישתבח וכל הקשור בכך מן המדעים האלוקיים..." (שם). הדרך להשגת המושכלות עוברת דרך התורה, שהיא המדריכה לתיקון הגוף בכל העניינים הגשמיים, כי "עם השגת המושכלות חובה לנטוש את ההגזמה בתענוגות הגופניות..." (שם).

הרמב"ם יחיד אפוא בדעתו, כי השגת המושכלות היא התכלית שחקקה לאדם. רבים המקשים עליו, כי לא ישיגו רוב בני האדם את מטרתם בעולמם. ניכר וידוע, כי רק יחידים בדורם מצליחים להגיע אל המעלה הנכבדה הזו. ומשיב הרמב"ם, כי העולם קיים כולו בשביל אותם יחידים, לשרתם ולספק להם את כל שיידרש להגיע אל תכליתם זו.

רבי יוסף אלבו בספר העקרים⁵

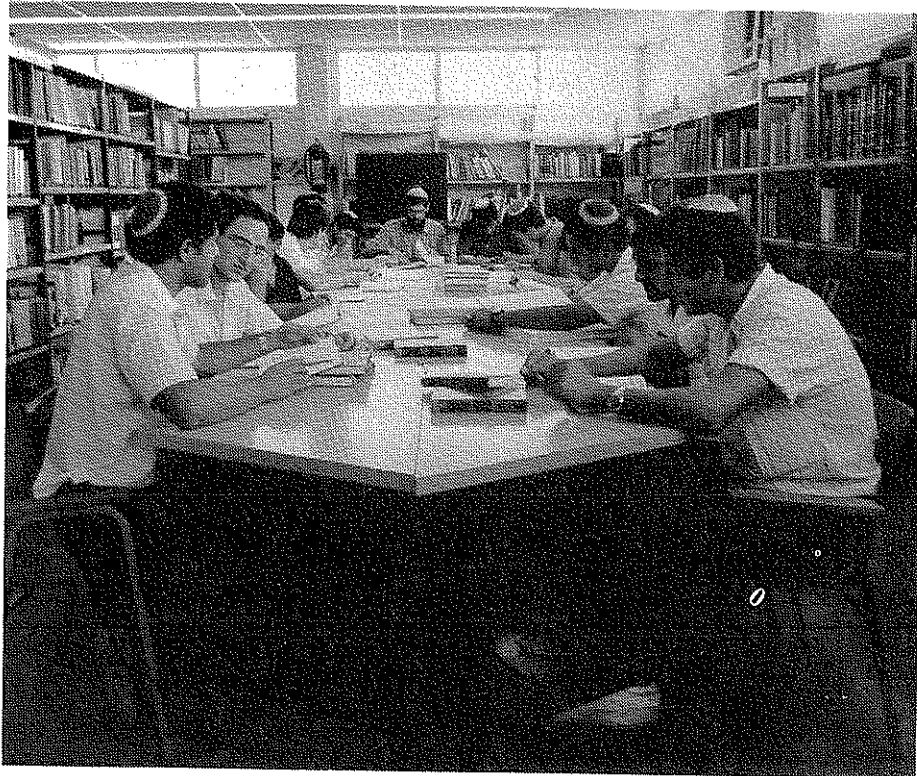
ר"י אלבו מסביר, כקודמיו, כי בייחודו של האדם – שם תכליתו, "ולפי שאנחנו נראה שיש בו כוחניות והכנה על קיבול המושכלות והמצאות החכמות והוצאתם מן הכח אל הפועל יותר מכל שאר בעלי החיים, ראוי שיהיה השלמות האנושי נתלה בזה הכח השכלי, ולמה שיהיה זה הכח נחלק אל עיוני ומעשי, ראוי שיהיה שלימותו נתלה בחלק העיוני ממנו יותר ממה שיתלה במעשי לפי שהוא מתיחס אל טבעו" (מאמר שלישי, ה').

פיתוח הכוח השכלי הוא אפוא התכלית, המטרה היא, שישעבד האדם את כל פעולותיו הגשמיות תחת שליטתו של הכוח השכלי. "ההשכלה הנפשית שאמרנו שתתן השלמות הנפשי בהיותה מתחברת אל הפעולות, אינה השגת המושכלות, אבל היא שיכוון העושה הפעולה הגופנית ההיא לעבוד ה' בעשייתה וזה שיעשה אותה בכוונה לעשות הטוב והישר בעיני ה' לא להנאת עצמו ולא לכוונה אחרת כלל..." (שם, ז'). ומכיון שהאמצעי להשגת השלמות הזאת הוא פעולה מתוך **כוונה למלא את רצון ה'**, הכרחי כי יגלה ה' את רצונו, והגילוי של רצון ה' **זוהי התורה, ובה נמצא את הדרך להשגת תכליתנו בעולם**.

סיכומם של דברים: תכליתו של האדם היא **התקרבות אל הבורא דרך קיום מצוות התורה, תוך שאיפה לשלמות שכלית, נפשית ומעשית**. הוגי הדיעות נחלקים אומנם באידיאה של התכלית הרצויה, אך תמימי דעים הם לגבי העשייה בפועל. הכול

(5) ר"י אלבו בעל "ספר העקרים" הוא מאתרוני אישי ההגות היהודית בספרד. נולד בשנת 1388 ונפטר בשנת 1444. תקופתו היא עת צרה, רדיפות, דיכויים וויכוחים כפויים עם נוצרים, שבהם השתתף ר"י אלבו.

מסכימים, שהמעשים הגשמיים הן צורת ביטוי של החלק הרוחני, לפיכך בחלק זה בלבד יש לחפש את התכלית. אין לחלק את התכלית בין ביטויי ה"גשם" וה"רוח", אלא תכלית אחת לשניהם. גם הגוף יזכה לגמול, לדעת רס"ג, כיון שהיה שותף ממשי בהשגת התכלית. הכול מסכימים, שהמעשים הרוחניים הם העיקר, והמעשים הגשמיים הינם טפלים להם. מכאן שעל האדם לכוון דרכיו בכיוון השגת המושכלות וזיכוכן נפשו כאשר הדרך להשגתם עוברת דרך קיום התורה והמצוות.

תלמידי הסמינר בסדנה לימודית בחדר העיון